

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ С.Т. ШАЦЬКОГО НА ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ.

У статті розкрито педагогічні погляди С.Т. Шацького на виховання підростаючого покоління. Особлива увага приділяється дослідженню поглядів педагога та їхньому втіленню у навчально-виховну діяльність. Висвітлено внесок педагога у розвиток історії педагогічної науки.

Нині, на початку ХХІ століття, світогляд молоді зазнав великих змін. Порівняно з попередніми десятиріччями, молодь стає розкутішою та самостійнішою, починає більше орієнтуватися в сучасному суспільстві. Але не завжди самостійність є явищем позитивним, адже стикаючись з доволі сумними реаліями життя підлітки стають цинічними та байдужими до навколишнього світу, підозрілими по відношенню до інших людей, погіршуються їхні взаємини з батьками, педагогами тощо. Звісно, що зараз змінилися й життєві цінності нового покоління, молодь не дуже цікавить думка педагогів, батьків, друзів та оточуючих, більш помітним стало її егоїстичне спрямування. Важливе місце у свідомості підлітків посідає робота, яка б вимагала мінімуму зусиль та досягнення високого матеріального забезпечення.

Що ж призвело до таких змін у свідомості підлітків? Відповіддю на це складне питання, на нашу думку, є зміна політичних, економічних, соціальних процесів, інтелектуальних технологій, яка відбувається швидше, ніж зміна людського покоління. Зазначені зміни у розвитку особистості підлітка тісно пов'язані з його вихованням. Оскільки процес виховання побудований на системі людських цінностей, гуманістичних цілях та завданнях, то сучасні навчальні заклади України працюють у дуже складних

умовах. Це пояснюється тим, що нові пріоритети створені частково, а колишні припинили своє існування. Тому необхідною сьогодні є така система виховання, яка б забезпечила психологічну, моральну, духовну та організаційну готовність особистості до орієнтації на власні сили у виконанні життєвих завдань, високий рівень мотивації до досягнення життєвого успіху у будь-якій сфері діяльності, здатність до нагромадження, відновлення та раціонального використання життєвої енергії.

Проблеми ефективного виховання молоді на даному етапі розвитку педагогічної науки турбують багатьох педагогів–дослідників, створено велику кількість праць, у яких висвітлено різні аспекти результативного виховання. Серед них дослідження О. Андрійчук, А. Артюшенка, Г. Баталіної, Г. Беленької, Н. Долгої, В. Долженка, К. Журби, Ю. Завальського, І. Зязюна, Т. Калініченко, О. Коваленка, Л. Михайлової, С. Стефанік, О. Чула нової, С. Шандрук, В. Штифурак, І. Ящук та інші.

У сучасній педагогічній теорії «виховання» тлумачиться як процес свідомого, цілеспрямованого і спеціально організованого впливу педагога на духовний та етичний світ учня. У «Сучасному словнику з педагогіки» за редакцією Е. С. Рапацевіча термін «виховання» трактується у широкому та вузькому значенні. Соціальне виховання, тобто виховання у широкому розумінні – це «функція суспільства з підготовки підростаючого покоління до життя, яка здійснюється суспільними інститутами, організаціями, засобами масової інформації і культурою, сім'єю і школою». У більш вузькому, педагогічному значенні виховання визначається як «спеціально організований та цілеспрямований процес формування людини, здійснюваний педагогами в навчально-вихованих закладах і спрямований на розвиток особистості» [2; с. 84].

В Українському педагогічному словнику за редакцією С.У. Гончаренка «виховання» трактується як «процес цілеспрямованого, систематичного

формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів» [1; с. 53].

Немає жодних сумнівів у тому, що процес виховання молоді є однією з найактуальніших проблем сьогодення, основними ключовими завданнями, вирішення якого – забезпечує розвиток і становлення окремої особистості, формування світогляду молоді та здатність реалізувати і творчо розвинути свій життєвий потенціал.

Доцільним, на нашу думку, є звернення до вітчизняного педагогічного досвіду та вивчення розвитку освітніх процесів. Врахування такого досвіду значно оптимізує процеси впровадження нових педагогічних концепцій та технологій на сучасному етапі.

За часи становлення радянської школи питання ефективного виховання підростаючого покоління не одноразово вирішувалося провідними вченими, педагогами. Виникали різні новаторські провідні навчально-виховні заклади, передові школи, організації в яких великої уваги приділялося розвитку та формуванню особистості. Серед вітчизняних педагогів – новаторів минулого особливе місце посідають С. Рачинський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Захаренко. У створених ними новаторських навчально – виховних закладах, застосовувалися різні засоби і методи виховання, які неодмінно приносили позитивні та дієві результати у процесі виховання. Вони спиралися на логіку дитячої природи, духовні цінності, сутнісні сили особистості, індивідуальність та творчий розвиток її здібностей. Ось чому, на нашу думку, необхідним є звернення до витоків минулого, переоцінки ролі виховання підростаючого покоління у суспільному процесі формування та становленні особистості, виокремлення тих цінних думок, які сприяли позитивному світогляду, створенню цінностей та ідеалів, розвитку духовної та моральної сфери молоді.

Цікавим та плідним в історії педагогічної думки, на наш погляд, є період початку ХХ ст. до 30 р. Глибокі політичні та соціально-економічні зміни, що

відбувалися у державі на той час призвели до кардинальної перебудови системи виховання та навчання молоді. Важливим для нашого дослідження він є ще і тим, що деякі соціальні та педагогічні процеси відбуваються і в наш час. А саме: пошук цілей та напрямів виховання в царині суспільної моралі та цінностей; розвиток ідеї вільного та активного виховання молоді, модернізація системи роботи школи з навколишнім середовищем; розв'язання проблем пов'язаних з девіантною поведінкою та кризовим станом сімейного виховання.

Необхідністю вирішення цих завдань обґрунтована актуальність нашого дослідження, присвяченого вивченню спадщини видатного вченого-педагога С.Т. Шацького, а саме, у царині розв'язання ним актуальних і у наш час проблем виховання підростаючого покоління.

Отже, метою статті є дослідження педагогічної спадщини С.Т. Шацького, висвітлення його ідей стосовно проблем виховання, визначення їхньої спільності та своєрідності, неповторності бачення у позитивному виховному впливі на свідомість молоді.

Педагогічна діяльність С.Т. Шацького розпочалася на початку ХХ ст. Для Росії початок ХХ ст. ознаменувався бурхливим економічним, політичним та культурним переворотом. Інтенсивний розвиток промисловості, який активізував експлуатацію трудящих мас, посилене розшарування селянства, класова боротьба проти царського уряду та революційний рух не тільки загострювало в суспільстві соціальні проблеми, а й посилювало вплив на розвиток освіти та виховання. Існуюча в той час школа була чисто формальним закладом, який тільки забезпечував освітою, але не формував та розвивав особистісних якостей молоді потрібних на той час суспільству. Все це призвело до зламу та переоцінки застарілих поглядів та традицій педагогічної науки і вимагало від тогочасних педагогів, вчених діячів пошуку нових, ідеологічних форм, методів навчання і виховання підростаючого покоління.

Однією з таких форм роботи стало створення нових на той час навчально-виховних закладів, головною метою яких виступало прагнення організувати різноманітну навчально-виховну діяльність дітей та підлітків. Завданням таких закладів було охоплення дітей вулиці, дітей з малозабезпечених сімей, їхнє залучення до праці, знань та культури. Саме з такої діяльності розпочав свій педагогічний шлях С.Т. Шацький.

«У дітей немає дитинства – писав С.Т.Шацький, - тягар життя увірвався та зруйнував його. Звідси злість, крадіжки, азартні ігри, все – включаючи пияцтво та розпутство. Дивлячись на це все, з'явилося жагуче бажання знайти шляхи, які б допомогли дати дітям необхідні враження дитячого життя, допомогти їм бути справжніми дітьми» [5; с. 10].

Саме досвід роботи в організованих ним закладах (культурний дитячий осередок Сетльмент (1905 р.), колонія «Дитячий праця і відпочинок» (1909 р.), а пізніше літня трудова колонія „Бадьоре життя” (1911 р.)) дозволив йому зробити висновок про те, що ефективність виховної роботи з дітьми залежить від того, наскільки результативно вихователь вивчає, розуміє і використовує у своїй роботі оточуюче середовище, у якому перебуває дитина. Природне і соціальне середовище розглядалися ним як чинники розвитку дитини, що створюють максимально сприятливі умови для самовираження особистості та її реалізації. «Діти поєднані з навколишнім середовищем - зазначав С.Т. Шацький – вони тісно стикаються з ним, тому розуміти дітей, розумітися в дитячому житті, дитячих характерах, смаках, інтересах без урахування навколишнього оточення та незалежно від нього – неможливо» [8; с. 56].

На думку С.Т.Шацького навколишнє середовище виховує і формує дитяче суспільство. Серед його факторів він визначає фізичні, економічні, побутові та суспільно-організаційні. До фізичних та природних факторів педагог відносить, перш за все, харчування (його розлад може спричинити низку негативних наслідків у фізичному стані дитини, якщо ж взагалі не годувати дитину - це призведе до крадіжки), те як одягають дитину, в яких умовах вона проживає, як

спить, яким повітрям дихає... Середовище виховує тим, що примушує дитину працювати, дає в руки той чи інший матеріал і певні інструменти. Не менш важливими є соціальні фактори – це суспільні взаємовідносини, ставлення до інших груп населення, стосунки з однолітками тощо. Вплив оточуючого середовища на дитину відбувається не тільки у дошкільному віці, а й під час навчання у школі та після її закінчення. [3; с. 70].

Проте виховання не є єдиним засобом формування особистості. Багато особистісних характеристик з'являються у дітей не в результаті виховання, а всупереч йому. Великі виховні можливості самого життя, в яке включена дитина, вимагають урахування не тільки цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість, але й усієї багатогранності соціальних впливів. «Справжнє виховання – писав Шацький - дає саме життя. Тому з цієї точки зору не можна ставитись до «вулиці», як до негативного явища. Якщо розглядати вулицю як середовище, де відбуваються всі життєві явища, де вони перетинаються і дають велику кількість різноманітних комбінацій, є й позитивний бік. Він відображає діяльність людей, хоч і не повністю, але різноманітно та повноцінно»[4; с. 18].

На думку Шацького, потрібно глибоко вивчати і в одноківній мірі приділяти увагу, як аналізу дитячого середовища з точки зору тих протидій, які виникають у ньому по відношенню до методу викладання, так і тим процесам, які протистоять культурній роботі в середовищі населення, так як і у дитячому і у дорослому середовищах є дві тенденції – позитивна і негативна. І тому, використовуючи ті чи інші свідомо продумані виховні методи, потрібно підтримувати позитивні тенденції і послаблювати негативні» [6; с. 47]. Таку роль у масовому вихованні дітей педагог відводив звичайній школі.

Школа в його розумінні виступала специфічною частиною загального процесу виховання, але в жодному випадку не могла його замінити. «Головна роль школи – писав Шацький, полягає не в тому, щоб давати у своїх стінах «правильне» виховання, вилучаючи зі своєї роботи все те, що є шкідливим та порочним впливом життя, з точки зору школи, а в тому щоб уважно вивчаючи позитивні та

негативні аспекти педагогіки навколишнього середовища, підтримувати перші й боротися з останніми» [10; с. 52]. Таким чином визначальна робота школи, на думку педагога, полягає в організації різноманітного, розвиваючого і виховуючого дитячого життя та уважного вивчення різних елементів діяльності, з яких складається їхнє життя. Під елементами дитячої діяльності С.Т. Шацький розумів фізичну (матеріальну та виробничу), розумову працю, гру, діяльність направлену на фізичний розвиток і зміцнення здоров'я, мистецтво і соціальну діяльність. Це свідчить про те, що С.Т.Шацький пізнавав дитину не з точки зору окремих психічних функцій, а як цілісну, діяльну особистість, де діяльність розглядалася ним як підґрунтя життя дитини та джерело її розвитку.

Найкращим засобом виховання у процесі формування підростаючої особистості, на думку педагога, є прояв у душі дитини якого-небудь сильного щирого почуття, який залишає більш-менш глибокий слід, пам'ять про пережите, що потім спрямовує волю. «Все цінне в людині – писав Шацький - є резервуар цінностей в дитині, який завжди в ній залишається. Нехай дізнаються діти про себе, які вони можуть бути ввічливі, щирі, шляхетні, відверті та сповнені активної діяльності... Нехай вони запам'ятають гарний прояв своєї душі і тільки тоді вони стануть вірити собі. І це дуже важливо» [9; с. 62].

Одним із найважливіших засобів виховання, який впливав на різнобічний розвиток підростаючого покоління в практиці педагогічної роботи С. Т. Шацького було організоване трудове виховання. Він зазначав, що діти не можуть добре поводитись, вони «хворіють», якщо в їхньому житті немає рухів, дій і можливостей докласти свої зусилля, що без фізичної праці розвиток дитини буде недосконалим, непристосованим, але дитяча праця має бути дружньою, захоплюючою, цікавою, зрозумілою, доступною та усвідомленою, і тільки тоді вона буде могутнім засобом виховання. Трудові заняття збагачують безпосередній, «живий» досвід молоді, що краще від будь-яких методичних вправ

пробуджує мислення, розвиває пізнавальні потреби. Без них особистість може бути «задавлена» великою кількістю досвіду інших, з яким вони знайомляться під час книжкового навчання. Тому для ефективного виховання, на думку С.Т. Шацького, зорієнтованого на особистісний розвиток молоді, потрібна праця, педагогічне призначення якої – бути засобом соціально-культурної інтеграції. За допомогою праці формуються здібності, які визначають індивідуальність вихованця, сферу його професійного призначення, і завдяки якій досягається моральне та соціальне становлення особистості.

Окремим елементом у сфері трудового виховання, на думку С.Т. Шацького, є самообслуговування.¹ Він уважав, що правильно організоване самообслуговування стає важливим засобом формування не тільки колективу, а й окремої особистості, виховання в неї суспільної ініціативності і самостійності. У процесі самообслуговування молодь набуває необхідних трудових навичок, у неї виробляється повага до колективу, виховується працелюбство, воля, формується характер.

Важливим, на думку педагога, є характер педагогічного управління діяльністю дітей, а саме: шкідливість надмірної опіки, яка затримує формування та розвиток особистості; необхідність своєчасного доручення справ, які вони можуть виконувати без допомоги дорослих. «Цікавість до роботи – говорив С.Т. Шацький - викликається усвідомленням досягнень певної мети, впевненістю у тому, що «я можу», перевіркою своїх зусиль. І якщо робота дитиною виконується за таких умов, тобто з цікавістю, зі смаком, і таким чином входить у звичку, то оволодіння таким способом роботи в подальшому дасть їй можливість розширити коло своїх інтересів» [7; с. 38].

---

¹ Терміном «самообслуговування» в педагогічній літературі і шкільній практиці 20 – х рр. тлумачився як виконання різних видів фізичної праці: утримання в охайності шкільних та пришкільних територій, робота на кухні, ремонт та виготовлення потрібних у побуті речей та наочних посібників, бібліотечних книжок, шкільних меблів сільськогосподарського реманенту, роботи пов'язані на задоволення потреби у продуктах харчування тощо - Г.А.Малинин Трудовое воспитание учащихся в педагогической деятельности С.Т.Шацкого. - // Советская педагогика 1976. - №6 – С.19.

Таким чином для С.Т.Шацького головним у вихованні молоді була практика і постійний пошук нових педагогічних ідей. «Виховання – говорив педагог – передусім - це справа всього життя, дуже різноманітного та глибокого, а тому воно не вкладається в обумовлені межі, та й достатньо досвідченим у цій справі бути не можна: чим більше досвідченості, тим більше і ясного розуміння, того, що ще можна і потрібно досягнути, інакше буде зупинка і робота стане шаблоном, перетвориться в безпосередньо нерухливі форми. Тому, щоб цього не трапилось, потрібно постійно задіювати особисту творчість і викликати її у дітей. А задатки творчої сили є майже у всіх, і у маленьких і у дорослих людей, - потрібно лише створити для їхнього прояву відповідні умови» [5; с. 450].

Отже, при вивченні педагогічної спадщини та практичної діяльності С.Т.Шацького нами виділені умови, що сприяють ефективному вихованню молоді. До них належать: аналізування та вивчення навколишнього середовища, в якому перебуває молодь; організація різноманітного розвиваючого навчання у школі, створення атмосфери необхідності навчання; формування механізмів самовиховання, самоорганізації, самовдосконалення; залучення учнів не тільки до розумової, а й до фізичної праці.

Аналіз окремих поглядів видатного педагога на виховання як важливої умови формування особистості підрастаючого покоління дає підстави стверджувати, що висунуті ним положення на сучасному етапі набули вагомості актуальності і потребують подальшого аналізу.

Список використаних джерел.

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.
2. Современный словарь по педагогике / Сост. Рапацевич Е.С. – Мн.: «Современное слово», 2001.
3. Черепанов С.А. С.Т. Шацкий в его педагогических высказываниях. - М., 1958.

4. Шацкий С.Т. Школа для детей или дети для школы \ \ На путях к новой школе – 1922. - №1
5. Шацкие В.Н. и С.Т. Бодрая жизнь. - М., 1922 г.
6. Шацкий С.Т. Мой педагогический путь // Народный учитель – 1928. - № 12
7. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения в 4 т. Т. 3. / Под ред. И.А. Каирова. - М., изд-во АПН РСФСР, 1963.
8. Шацкий С.Т. Школа и строительство жизни. // На путях к новой школе. - 1925. - №3.
9. Шацкий С.Т.: Работа для будущего: докум. повествование. Кн. для учителя / Сост. В.И. Малинин, Ф.А. Фрадкин. – М.: Просвещение, 1989.
10. Шацкий С.Т.. Школа для детей или дети для школы. // На путях к новой школе. – 1923. - №5

In article it is opened S.T. Shatsky's pedagogical sights at rising generation education. The especial attention is given to research of sights of the teacher and their embodiment in teaching and educational activity. The contribution of the teacher to development of an istoriko-pedagogical science is reflected.

В статье раскрыто педагогические взгляды С.Т. Шацкого на воспитание подрастающего поколения. Особенное внимание уделяется исследованию взглядов педагога и их воплощению в учебно-воспитательную деятельность. Отражен вклад педагога в развитие историко-педагогической науки.